

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ

Уређује
А. БЕЛИЋ

уз сарадњу

д-ра *Алексића Радомира* (Београд), д-ра *Вуковића Јована* (Сарајево), *Конеског Б*
(Скопље), д-ра *Нахшигала Рајка* (Јубљана), д-ра *Павловића Миливоја*
(Нови Сад), д-ра Скока Пејра (Загреб), д-ра *Сшевановића Михаила*
(Београд), д-ра *Томановића Васа* (Скопље), д-ра *Храсће Маџа* (Загреб)

XXI КЊ. 1—4

БЕОГРАД
1955—1956

О ЗНАЧЕЊУ АОРИСТА У СРПСКОХРВАТСКОМ ЈЕЗИКУ

Данас у нашој науци о језику влада мишљење да аорист у српскохрватском језику значи *радњу која се десила у непосредној (или блиској) прошлости*. Иначе је познато да он значи и то да је глаголска радња ограничена по трајању и да ју је говорно лице на неки начин доживјело¹. Ми се не слажемо с мишљењем да аорист значи *непосредно прошлу радњу*. Наше је мишљење да се аористом казује да је радња *прошла, ограничена и доживљена* од стране говорног лица; а *о томе колико је радња удаљена од момента говора говорног лица, аористом се, по нашем мишљењу, не казује ништа*. Ово се наше мишљење заснива на томе што се аорист у синтаксичком индикативу употребљава и за казивање радња за које никако не можемо сматрати да припадају непосредној или блиској прошлости². Као доказ наше тезе навешћемо извјестан број примјера употребе аориста за даљу прошлост у синтаксичком индикативу. Из самих примјера ће се видјети да се ради о даљој прошлости, а критеријум синт. индикатива је познат³.

¹ О значењу доживљености (код аориста и имперфекта), види ЈФ XX 213—214). Појам *доживљености* као термина је шири од основног значења ове ријечи. Он, поред осталог, обухвата и уживљеност.

² Треба нагласити да је у посљедње вријеме А. Стојићевић тврдио да се у индикативу аорист употребљава и за радње из даље прошлости. Он је за то навео неколико добрих примјера од којих су неки и овдје изнесени. В. његову расправу О значењу аориста и имперфекта у српскохрватском језику, Љубљана 1951. Само је његово схватање синт. индикатива друкчије од нашег. — У критици овог Стојићевићевог рада Ј. Вуковић је (Pitanja književnosti i jezika 1, 188—189), истичући исправност Стојићевићевог тврђења да се у индикативу аорист може употребити и за радње из даље прошлости, — и сâм говорио о овоме питању. Вуковићево схватање индикатива и релатива блиско је нашем. Стога се у овоме смислу наше мишљење о индикативној употреби аориста у многоме слаже с Вуковићевим.

³ В. ЈФ XX 215—216. Као што се имперфекат може у индикативу замјенивати перфектом, тако може и аорист.

Ево примјера:

1. „Камо ве главари“, викне прото Абрамовић, „та Мошковит оцрни нам образ. Какви је гођ Шћепан, ми га једном *зацарисмо* и *дадосмо* му тврду вјеру. Од њега се народ бојаше, а он цареваше јевтино. Ако погине Шћепан и ми ћемо уза њ који смо судили и господовали. Но отворимо очи и видајмо се док је раније“ (С. М. Љубиша, Целокупна дела I Библиотека српских писаца 117—118).

Абрамовић констатује догађај који се десио прије скоро двије године. А то свакако није непосредна прошлост. Шћепан се зацарио 21.IX.1767, а ово Абрамовић говори средином августа 1769. Ови су подаци узети из саме Љубишине приповијетке Шћепан Мали, из које је овај примјер.

2) — „Ево, браћо, заче старешина сеоски, паде на нас чудо и грдило мимо људе! *Дође* међу нама хришћанска светиња, а ми је *продасмо* за паре. Је ли ко икад чуо да су Турци продали калифа или муфтију! У нас се *излеже* нови Јуда Искарот да отрује сој и земљу. Него хајте да га спржимо у лучевој бачви...“ (Љубиша I, 147).

За аорист *дође* јасно је да се њим казује радња која свакако није много блиска. По подацима из „Шћепана Малог“, патријара Бркић, на кога се ово односи, дошао је у село Грађане, гдје се држи овај збор, 1768 г., а овај збор на коме је изговорен цитирани текст одржан је, према подацима из „Шћепана Малог“ и ове приче (Продаја патријаре Бркића), крајем децембра 1769. Аорист *продасмо* односи се на радњу од претходног дана. Аорист *излеже* се такође не означава непосредно прошлу радњу. И у овом, као и у претходном примјеру имамо чисту констатацију. Ситуација је индикативна.

3) „... Тако бисмо образ пред свијетом сачували. Рећи ће свијет: *преварише* Грађани дужда, *понесоше* мито, а патријару *ушавише*. Ако ми, напротив, изгубимо Груја, једна муха мање, а рећи ће свијет: *удавише* га да не кажује ортаке, а сви су у томе колу једнако; не би могао Грујо то сам урадити без села, пак га *спалише* да се о њему обије.“ (Љубиша I, 147).

И овдје се аористима изриче констатација коју ће, по мишљењу говорника на овоме збору, давати свијет о поступку Грађана, свакако не у непосредној будућности, него тек кад се ствар разгласи.

- 4) Крв је људска рана наопака,
на нос вам је почела скакати;
прећунисше мјешину гријеха!
Пуче колан свечевој кобили;
Леополдов храбри војвода,
Собијевски, војвода савојски,
саломисше демону рогове

(Горски вијенац, стих 1140—1146).

И овдје се аористима констатују радње за које се не може тврдити да су се десиле у непосредној прошлости а ситуација је несумњиво индикативна.

- 5) Соколови пет Мартиновићах,
које једна прса *задојисше*
а *одњиха* једна колијевка,
два Новака с барјактаром Пимом
и витеже Бориловић – Вуче,
који први удристе на Турке,
ко умије вама сплести в'јенце?

(Горски вијенац, стих 2639—2645).

Ни овдје аористи не казују блиску прошлост, а ситуација је индикативна.

- 6) Мрки Вуче, подигни бркове
да ти виђу токе на прсима,
да пребројим зрна од пушаках
колика ти токе *изломише!*

(Горски вијенац, стих 2810—2813).

Ово владика Данило говори на Ново љето, а бој у коме су токе изломљене био је на Шћепандан; разлика је пет дана. Дакле, не ради се о непосредној прошлости.

7) Тако је трајало за неко време, али на један пут ударе непријатељи на Ђелинога таста са две стране, да није знао куда пре. Онда рече у себи цар: „Оне две кћери што сам удао за царске синове, имам сад од њих помоћ, а ову од које сам се највише надао, *дадох* за рђу“ (Вук, Српске народне приповијетке, четврто државно издање, стр. 172).

Мислимо да овоме примјеру није потребан никакав коментар.

8) После некога времена дигне се онај што је имао маховину да тражи свога побратима и да иште два новца, и нашавши га у једном селу код попа у најму каже му: „Ти, побратиме, *превари* мене“. А он му одговори: „Вала, побратиме, и ти си мене“ (Исто, стр. 142).

И овдје имамо индикативну констатацију у аористу за даљу прошлост.

9) И одговарајући анђео рече јој: ... И ето Јелисавета твоја тетка, и она *зашрудџе* сином у старости својој, и ово је шести мјесец њојзи, коју зову нероткињом (Вук, Нови завјет по Луки I, 35—36).

Израз: у *старости својој* у овоме случају не може казивати вријеме вршења радње; он значи: *будући стара, која је стара* или слично.

10) А кад чу Ирод, четверовласник шта он чини, не могаше се начудити, јер неки говораху да је Јован устао из мртвијех, а једни да се Илија појавио, а једни да је устао који од старијех пророка. И рече Ирод: Јована ја *посјекох*; али ко је то о коме ја таква чудеса слушам? (Исто, IX, 7—9).

И ово је очигледно индикатив, а аорист *посјекох* није употребљен за блиску, него за прилично удаљену радњу.

11) И он им рече: О безумни и спорога срца за вјеровање свега што *говорите* пророци! (Исто, XXIV, 25).

Овај је аорист у индикативу а односи се на врло далеку прошлост.

12) Поп и кмет иђаху ћутећи. Опет видеше Алексу пред кућом, видеше како се низ расплетене косе његове вода слева.

Поп више за себе, али опет толико гласно, да је и кмет могао чути — рече:

— Овај то не би никад учинио. Преко његових усана никад не би прешла тајна!... А ми тако *учинисмо* с њим!... (Хајдук Станко, Београд 1896, 166).

Аорист *учинисмо* је у индикативу, а употребљен је за радњу која се десила око три мјесеца прије овог разговора.

13) Обојица сагоше главе. Поћуташе, поћуташе док тек рече поп:

— Хајдемо њему!

— Ко ме?

— Алекси.

— Алекси? — рече кмет и погледа зачуђено у попа. — Зар се ми не *одрекосмо* оне куће? (Исто 199).

Овдје подвучени аорист казује прошлу радњу која се десила око три мјесеца раније.

14) — Људи смо па грешимо. Од праоца нашег грех нам је остао. И ми се *огрешисмо* о тебе. Али нам је Господ дао савест, па кад увидимо грех свој, ми се покајемо... *Огрешисмо* душу о тебе, сине мој, о тебе ни крива ни дужна, и о ове непојане гробове!... (Исто 201).

Овдје је аорист такође индикативно употребљен за радњу од прије три мјесеца.

Ево још неколико примјера аориста како бисмо га ми, на основу језичког осјећања, употребили:

1) *Идох* у Турску; *идох* у Француску; *идох* и у Америку, а још не пођох на Ловћен.

2) Вала ја бар *улових* једну лисицу, а ти ни толико.

Овако би се могло рећи кад, рецимо, два старија човјека резимирају своје ловачке успјехе из младих дана. Аорист је у индикативу.

3) *Иде* ли ти (икад) у Сарајево? — *Идох*. Само је то давно било. Већ сам га сасвим заборавио.

4) — Ко ли *подиже* овако лијепу цркву?

— *Подигоше* Немањићи, а ко би други.

У ова четири примјера је аорист индикативно употребљен за прилично удаљене радње.

Као што се из ових примјера види, аорист се у синтаксичком индикативу употребљава за прошлост уопште, без обзира на то колико је она удаљена од тренутка говора говорног лица. Она компонента у аористу коју су наши синтаксичари схватили као значење блискости радње уствари је значење *доживљености* радње. Иначе тачно је да се у синтаксичком индикативу аорист највише употребљава за радње које припадају непосредној или блиској прошлости. То долази отуд што је осјећање *доживљености* најјаче за блиске радње, јер су оне најсвјежије у сјећању. То потврђује и чињеница да се имперфекат у индикативу више употребљава за блиску него за даљу прошлост¹; а, као што је познато, и имперфекат се употребљава само ако је радња *доживљена*. Само код имперфекта то не може бити изражено у толикој мјери као код аориста јер имперфекат казује неограничену радњу; неограничена радња из блиске прошлости може да се протегне и у будућност преко тренутка садашњости и да тим постане *садашња*, а онда се имперфекат за њу већ не може употребити (индикативно). Међутим кад је радња и прошла и ограничена, као што је случај код аориста², не постоји могућност да се она схвати као *садашња*, па ма се протезала до самога тренутка садашњости.

Према свему овоме ми сматрамо да за значење аориста треба дати овакву дефиницију: *аорист* у *српскохрватском језику* значи

¹ То се донекле види и из примјера индикативног имперфекта наведених у ЈФ XX 216—217.

² О ограничениости и неограничениости радње види ЈФ XX 218—219.

прошлу, ограничену по трајању радњу коју је говорно лице лично зајазило или на неки начин доживјело.

* * *

Значење доживљености код аориста, као и код имперфекта, задржава се скоро увијек и у релативу па и у модусу. Зато је његова стилска вриједност врло велика. Тако и код аориста будућности имамо специјалну нијансу коју је Ј. Вуковић (ЈФ XVII 90) осјетио, углавном, као *значење блискости* будуће радње. Он подвлачи паралелизам аориста за прошлост и аориста за будућност у погледу тога значења блискости радње. Ми сматрамо да то није само паралелизам, него идентичност ових нијанса код аориста за прошлост и аориста за будућност: то је у оба случаја значење *доживљености* а не блискости радње.

Петар Сладојевић

R é s u m é

Petar Sladojević

De la signification de l'aoriste en serbocroate

D'après l'auteur, l'aoriste en serbocroate ne signifie pas que l'action du verbe s'est produite dans le passé *immédiat*, ce qui est aujourd'hui l'opinion établie dans la linguistique serbocroate. Il considère, suivant les exemples de la littérature et de la langue parlée, que l'aoriste signifie *que l'action du verbe est passée, qu'elle est limitée au point de vue, de la durée et qu'elle est vécue en quelque manière par le sujet parlant*. C'est la signification du vécu qui a probablement suggéré l'idée que l'aoriste exprime un passé immédiat. Toutefois, il est vrai que, dans l'indicatif syntactique, l'aoriste est le plus fréquemment employé pour les actions du passé récent, ce qui a dû contribuer à établir l'opinion que l'aoriste signifie le passé récent; mais c'est parce que l'impression produite par un fait personnellement vécu est plus forte en ce qui concerne les actions récentes: elles se présentent toutes fraîches à notre souvenir, ce qui correspond à la signification du vécu de l'aoriste.

Dans l'aoriste la signification du vécu persiste aussi dans le relatif et aussi dans le mode. Ainsi dans l'aoriste employé pour le futur il y a une nuance spéciale que le futur ordinaire n'a pas et qui est définie comme la signification du futur immédiat par J. Vuković. L'auteur considère que ce n'est pas la signification du futur immédiat mais la signification du vécu.